

Дакрануцца да гісторыі

З развіццём высокіх тэхналогій і інтэрнэта кніжэ і крыніцы інфармацыі стала няпроста ўтрымліваць канкурэнцыю. Тым не менш, кнігі па-ранейшаму выдаюцца, людзі і чакаюць у крамах, чытаюць у бібліятэках. Без іх цяжка ўявіць навучанне і навуковую дзейнасць, таму што гэта зусім іншая сістэма падачы інфармацыі – больш лаўнейшая, цэльная і сістэматызаваная. А кнігі, аформленыя з добрым мастацкім густам, даюць яшчэ і сапраўдную асалоду не чытачам.

Гісторыя кнігі налічвае амаль чатыры з паловай тысяч гадоў. Ад старажытнаегапецкіх світкаў, сярэднявечных рукапісных фальшываў і еўрапейскіх старадрукаў кніга разам з чалавекам пераахала няпроста шлях свайго развіцця. Шмат кніг у мінулыя эпохі загараў у лакарах войн, развалючых, палітычных пераваротаў. Таму час і гісторыя надалі выданням, які аддзяліў статус рэдкіх, антыкварных дакументаў. Ролю і значэнне такіх кніг сёння пераацэньваюць.

Рэдкая кніга – важнейшая гістарычная крыніца для навукі. Яна з'яўляецца помнікам духоўнай і матэрыяльнай культуры свайго часу і тым самым сапраўднае развіццё сучаснай навукі, культуры і мастацтва.

Для таго, каб прыцягнуць увагу грамадства да рэдкіх, антыкварных кніг і да кніг як з'явы культуры ўвогуле супрацоўнікамі Гродзенскай абласной навуковай бібліятэкі імя Я.Ф. Карскага распрацаваны і ажыццяўляецца творчы праект «Дакрануцца да гісторыі».

Праект прадугледжвае прэзентацыю рэдкіх кніг з фонду абласной бібліятэкі адначасова з кніжнымі зборамі прыватных калекцыянераў і арганізацый. Выставы праходзяць у адноўленым пасля рамонтў адрэсе мастацтва абласной бібліятэкі.

Таму першай выставы вышочнаў час не правядзення. Яна ладзілася акурат падчас 200-годдзя пачатку напалеонаўскіх войнаў на тэрыторыі Беларусі. Таму і назву атрымала «І славілі Айчыну меч і слова». На выставе экспанаваліся рэдкія кнігі з фонду Гродзенскай абласной навуковай бібліятэкі імя Я.Ф. Карскага, а таксама з прыватнай калекцыі гродзенскага гісторыка, журналіста, вайскоўца Аляксандра Сявены.

А. Сявенка мае кнігазбор, які налічвае каля 15 тыс. экз. кніг і іншых друкаваных выданняў. Яго ўнікальная калекцыя працягвае традыцыю лепшых прыватных бібліятэк менавіта ў нашым краі. Яна ўключае шмат гістарычных дэвалюцыйных дакументаў, друкаваныя выданні XVIII – XX стст., а таксама сучасныя навуковыя кнігі.

Кнігі на выставе «І славілі Айчыну меч і слова» былі тым ці іншым чынам звязаны з тэмай вайны 1812 года, але ў сваёй большасці прадстаўлялі кніжную культуру і густы грамадства XIX ст.

Спадчына

Цэнтральнае месца на выставе займалі кнігі, выданыя да 100-годдзя Айчынай вайны 1812 г., а таксама гістарычная літаратура аб вайне 1812 г. і напалеонаўскіх войнах. У асобны раздзел выдзелены кнігі аб удзеле польскіх нацыянальных войскаў фарміраванай у ладзях 1812 г.

Не менш цікаваць прадстаўляла літаратура, выдзеная ў другой палове XVIII – пачатку XIX ст., якая давала магчымасць уявіць, як выглядалі кнігі ўвогуле ў перыяд напалеонаўскіх войнаў. Гэта былі найбольш каштоўныя антыкварныя выданні на выставе: Каталіцкі малітоўнік 1743 г., выддзены ў Вільні, «Гісторыя касцёла», «Дзёнік Віленскі» і інш.

Вядома, што на пачатку XIX ст. шматлікія беларусыя шляхціцкія сем'і мелі добрыя прыватныя бібліятэкі (але не са зусім быў спрыяльным для іх іх гаспадароў). Разгледзім за ўдзел у вайне 1812 года на баку Напалеона і рэпрэсіі пасля паўстанняў закруцілі шматлікія упадаўляючыя маенткаў. Іх наёмнасць, у тым ліку і бібліятэкі, былі канфіскаваны і раскіданы па свеце. Выданы некаторыя з іх былі прадстаўлены ў раздзеле «Кнігі з бібліятэк дваранскіх родоў Беларусі, якія прымаў удзел у вайне 1812 года».

Безумоўна цікары і прысутныя выклікалі прадметы матэрыяльнай культуры XIX ст., якія мелі дачыненне да вайсковага гусарскага побыту. Гэта – лагодная сярэня афіцэра з імправазаванымі асабістымі рэчамі, гренадэрскае мундзір і іншыя элементы вайнавай амуны. У склад экспазіцыі ўключаны таксама макет тагачаснай пушкі, сапраўдныя пушачныя ядры і калекцыя мушкетэраў і ружонных куль. Не менш цікаваць у наведвальніцкай выставе выклікалі таксама граверныя літаграфіі, антыкварныя паштоўкі, прадметы матэрыяльнай культуры, медалі, крыжы, посуд і інш.

Наступнай выставай у межах цыкла «Дакрануцца да гісторыі» стала надзвычай цікавая экспазіцыя – «Духовная спадчына стагоддзяў: кніжныя рарытэты з фонду абласной бібліятэкі і былой бібліятэкі Ордэна Айцоў Францішканаў у Гродне».

Бібліятэка Ордэна Айцоў Францішканаў – былая манастырская бібліятэка, якая існавала з даўніх часоў пры Францішканскім кляштары ў Гродне аж да Другой сусветнай вайны. На пачатку XX ст. яе фонд налічваў некалькі тысяч кніг з матэрыяламі XVII–XVIII стст. Падчас вайны найбольш каштоўныя выданні былі скаваныя манерамі, а знойдзены кляндэры Юзафам Макарычам толькі ў пачатку XXI ст.

Бібліятэка была добра арганізавана. Захаваўся не каталог, які меў характар івентара. Кнігі пазначаны эспірыдысам з выявай герба Ордэна на польскай мове – «Бібліятэка Ордэна Айцоў Францішканаў у Гродне». Вядома, што кнігі сталі ў належным парадку па галінах ведаў і ў адпаведнасці з алфавітам. Усе яны мелі карткі-наклейкі з літарамі-цыфрамі лацінскага алфавіту, або спецыяльныя картонныя біры на нітках.

Па змесце ў ёй была прадстаўлена ў асноўным літаратура рэлігійнага характару, але заахаваліся таксама выданні па гісторыі, філасофіі, правае, прыродазнаўчым навукам, славенасці і граматыцы.

Многія кнігі ўражваюць сваёй фундаментальнасцю і значным афармленнем. Яны адносна добра захаваўся, амаль усе маюць тытульны лісты, пералісты не надта пашкоджаны. Па месцы выдання гэта кнігі з еўрапейскіх друкарняў, часцей венецкіх, польскіх і, што асабліва важна для нас – з друкарні Вялікага Княства Літоўскага – Вільні, Супрасля, Львова і Нясвіжа. Мова выданняў – найчасцей польская, або

лацінская, сустракаюцца кнігі на іншых еўрапейскіх мовах.

Амаль у кожным манастыры Вялікага Княства Літоўскага ў XVIII ст. была большая ці меншая вытворчасць рукапісных кніг. Меліся такія кнігі і ў Бібліятэцы Айцоў Францішканаў у Гродне.

Самы каштоўны з іх – рукапісны «Зборнік прывілеяў і дакументаў XVI–XVII стст.», у якім самыя старэйшыя дакумент датуюцца 1561 г. Маюцца таксама арыгінальны дакумент 1647 г. за подпісам караля Уладзіслава IV аб нададзенай прывілеі Васілю Кошчу на валоданне землямі ў Белаўежскай пушчы. Захаваўся Метрычная кніга жанімаўскага гродзенскага касцёла ад 1705 па 1715 гг., рукапісныя тэалагічныя кнігі 1683 г., 1700–1708 гг.

Распаўсюджванне ідэй Асветніцтва ў другой палове XVIII ст. адбыліся і на рэпертуары кніжнай прадукцыі. Значна павялічылася колькасць выданняў навуковай і навукова-папулярнай літаратуры. Меліся навуковыя кнігі і падручнікі па прыродазнаўстве і матэматыцы таксама і ў складзе Бібліятэкі Ордэна Айцоў Францішканаў у Гродне, напрыклад Алгебра (Франціска Заленгер – Полацк, Езуіцкае калегіум, 1809. – 98 с. – На лад мове).

На выставе экспанаваліся некалькі Біблія і Бібліятэкі Ордэна Айцоў Францішканаў. Амаль усе выданні мелі манументальны выгляд, якія фармат. Найбольшую цікаваць прадстаўляла выданне, апісанне якога ўвайшло ў 2-томную «Гісторыю беларускай кнігі» (Выклад Святога Пісання Старога і Новага Завету / складзены Марцінам Кузьнецкім, рэктарам Нясвіжскага Навіцкіху. – Нясвіж: Друкарня Ордэна езуітаў, 1769. – 780 с. – На лад мове).

У складзе францішканскай бібліятэкі сустракаюцца шмат венецкіх выданняў Біблія і Біблійныя слоўніку XVIII ст. Яны ўсе маюць фундаментальны выгляд, надрукаваны на высокім тэхнічным узроўні свайго часу. Выкарыстана высакіяская папера з цюненнем, ужыты двухклясны друк, рознавылікі шрыфты, тэкст надрукаваны ў два слупкі з каментарыямі. Кнігі цудоўна аздаблены граверамі, застарэжымі, ініцыяламі і апраўлены ў скураны пераліст.

Іншая тэалагічная літаратура прадстаўлена службоўнымі, тробнікамі, малітоўнікамі і кнігамі па царкоўным праве. Найстарэйшае друкаванае выданне на выставе – «Інструкцыя для святароў» (дзур Антона де Мадэна; па белійскім выданні. – Кракаў, 1643. – 712 с. – На лад мове).

Значную частку калекцыі Бібліятэкі Ордэна Айцоў Францішканаў у Гродне складалі Казані, або Пропаведзі, якія пісаліся з нагоды святаў каталіцкага календара, важных падзей у царкве, а таксама падзей ва ўяльвовых магніцкіх сем'ях. Кожная кніга Казані абавязкова прысвечалася мецэнату, які фундаваў не выданне. Заўсёды змяшчаліся герб яго роду, праслаўляўся фундатар і яго продкі. Падрабязна пералічваліся яго тытулы, майнткі, якімі гэта асоба валодала. Галоўная мэта – узвельчыць прадстаўніка роду і цэлы род, таму часта такія кнігі называлі «панегрыжамі». Хацеліся б выдзільць, такое выданне як «Святочныя Казані на цэлы год Пану Станіславу Лопот Бякоўскаму, Вайсковаму Стражніку В.К.Л. – (Нясвіж, 1756. – 568 с.).

Асобнымі раздзеламі экспанаваліся выданні двух манаскіх ордэнаў з калекцыі францішканскай бібліятэкі. Першыя – гэта выданні, якія тым ці іншым чынам датычаць ордэна айцоў Францішканаў. Сярод іх найбольш каштоўнае «Ліцал Францішканскі для

Спадчына

усіх Братоў Меньшых усёго Ордэна Св. Франціска» (Венецыя, 1687. – На лад мове). Гэта манументальнае, барочнае, багата аформленае выданне XVII ст. уяўляе сабой зборнік месцаў на цэлы крыжыцкі год і іншыя нагоды, а таксама імшы, якія адраўляюцца Ордэнам Францішканаў.

Шмат віленскіх і супрасльскіх выданняў Ордэна Айцоў Базыліянаў таксама прапанаваліся на выставе асобна. Гэта ўнікальны манаскі ордэн, які вельмі шырока распаўсюджаны на нашых землях у часы ВКЛ – у XVII–XVIII стст. Невялікай групай на выставе былі прадстаўлены граматыкі і слоўнікі, мастацкая, гістарычная літаратура, публіцыстыка і календары. Яны мелі даволі шырокае распаўсюджанне ў XVII ст.

Прадстаўленае экспазіцыя выклікала вялікую цікаваць у навукоўцаў, гісторыкаў, студэнтаў, чытачоў бібліятэкі. Выставу адкрываў Яго Магніфіцэнцаў, рэктар Вышэйшай Духовнай семінары ў Гродне, кляндэ-прэлат Юзаф Станеўскі. Аб гісторыі адкрыцця калекцыі кніжных рарытэтаў XVII–XVIII стст. расказаў кляндэ-прэабіт Гродзенскага Францішканскага касцёла Юзаф Макарыч. Супрацоўнікі адрэса мастацтва абласной бібліятэкі падрыхтавалі падрабязную электронную прэзентацыю агляду прапанаваных на выставе кніг. Адкрыццё выставы ўтрыгоўкі хор настаўнікаў і выпускнікоў Дзішчэй музычнай школы № 1 г. Гродна пад кіраўніцтвам А. Бінорт. Прагучалі музычныя тэоры на лацінскай, італьянскай, польскай і беларускай мовах.

Тымі чынам, творчы праект Гродзенскай абласной навуковай бібліятэкі імя Я.Ф. Карскага стаў надзвычай цікавым і ўдалым. Правядзеныя выставы выклікалі шырокі рэзананс у грамадстве і належным чынам асвятляліся ў мясцовай і рэспубліканскай прэсе, а галоўнае – прадставілі гродзенцам магчымасць «Дакрануцца да гісторыі».

Работа ў межах праекта працягваецца

Summary

The article describes the realization of the creative project of the Grodno Regional Library named E.F. Kanski.